

UNIwersytet Warszawski
Wydział Lingwistyki Stosowanej

Marcin Zielkiewicz

AUTOREFERAT ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

pt.

**The vocabulary of the Polish and English language of science as a
teaching subject in higher education**

**pol. Słownictwo polskiego i angielskiego języka naukowego jako
przedmiot nauczania na studiach wyższych**

Promotor

Prof. dr hab. Jerzy Lukszyn

Warszawa, 2014

Przedmiot rozprawy

Przedmiot rozprawy stanowi słownictwo języka naukowego jako obiekt glottodydaktyki akademickiej. Głównym powodem wyboru takiej problematyki badawczej była chęć zrozumienia i wyjaśnienia jednego z podstawowych problemów trapiących nauczycieli języków specjalistycznych oraz stworzenie odpowiednich narzędzi glottodydaktycznych, umożliwiających skuteczniejszą akwizycję tego rodzaju słownictwa.

Ciągle zwiększający się poziom wiedzy współczesnego człowieka wiąże się z koniecznością opanowania coraz szerszego zakresu słownictwa ogólnonaukowego (akademickiego). Za główną przyczynę wzmożonego zainteresowania tą właśnie tematyką w ostatnim czasie uznać można nieustannie postępujący rozwój techniczny i technologiczny, co z kolei bezpośrednio wpływa na specyfikę procesu kształcenia w uczelniach wyższych. Jednym z warunków skutecznej działalności akademickiej jest właśnie opanowanie struktury leksykonu naukowego – zagadnienie niezwykle ważne i aktualne oraz, jak zdaje się potwierdzać aktualny stan wiedzy teoretycznej, wciąż niesłusznie pomijane zarówno w literaturze polsko- jak i anglojęzycznej. Problem ten jest szczególnie istotny z punktu widzenia edukacji na poziomie uniwersyteckim, bowiem nieznanomość słownictwa naukowego obecnego niemal we wszystkich podręcznikach i publikacjach skierowanych do studentów może prowadzić do błędnej interpretacji treści w nich zawartych oraz, w perspektywie długoterminowej, do wyraźnego pogorszenia wyników uzyskiwanych w procesie nauczania.

Cele rozprawy

Zasadniczym celem niniejszej rozprawy, która oprócz odpowiednio skonstruowanej ramy teoretycznej zakładała konieczność przeprowadzenia serii eksperymentów w audytorium studenckim, było zbadanie wpływu, jaki procesy związane z przyswajaniem słownictwa naukowego oraz zwiększaniem poziomu wiedzy specjalistycznej mają na zrozumienie tekstów fachowych podczas czytania intensywnego, przebiegającego pod ścisłą kontrolą nauczyciela. Zagadnienia te omówiono w kontekście dyskursu akademickiego jako jednego z podstawowych źródeł stylu naukowego – stylu właściwego dla wielu form wypowiedzi (podręczniki, artykuły, wykłady, przemówienia itd.) oraz, co ma kluczowe znaczenie dla tematu pracy, cechującego się swoistym rygoryzmem terminologicznym. Ponadto, szczegółowej analizie poddano liczne strategie oraz techniki ukierunkowane na

rozwijanie umiejętności przyswajania materiału leksykalnego, co pozwoliło na wyeksponowanie istotnych różnic pomiędzy procesem akwizycji słownictwa fachowego i ogólnego. W rozprawie podjęto także próbę scharakteryzowania terminologii typowej dla polskiego i angielskiego języka naukowego, która to, z uwagi na swój niezwykle dynamiczny, a jednocześnie uniwersalny charakter, znajduje skuteczne zastosowanie w różnych dziedzinach wiedzy.

Struktura i problematyka rozprawy

Rozprawa doktorska składa się ze wstępu, dwóch części (teoretycznej i praktycznej), kilkudziesięciu tabel, rysunków i wykresów, dwóch streszczeń (w języku angielskim i w języku polskim) oraz obszernej bibliografii. Obejmuje ona w sumie 332 pozycje - 270 w języku angielskim i 62 w języku polskim, w tym 192 książki, 119 artykułów oraz 17 encyklopedii, słowników i podręczników akademickich. Do rozprawy dołączono również wykorzystane materiały dydaktyczne oraz załączniki zawierające przykładowe prace studentów, sporządzone w ramach przeprowadzonych eksperymentów. W części pierwszej (teoretycznej), składającej się z dwóch osobnych rozdziałów, poświęcono uwagę zagadnieniom dotyczącym akwizycji słownictwa naukowego, jak również kwestiom związanym z czytaniem i rozumieniem tekstów specjalistycznych. Natomiast część druga (praktyczna) zawiera szczegółowy opis eksperymentów, mających na celu zbadanie wpływu, jaki podnoszenie poziomu wiedzy profesjonalnej studentów, sposoby prezentacji leksyki fachowej oraz częstotliwość występowania terminów naukowych w tekstach specjalistycznych mają na ich zrozumienie.

W rozdziale pierwszym przeprowadzono analizę procesu czytania zarówno z perspektywy złożonej czynności językowej, wymagającej świadomej interakcji pomiędzy odbiorcą a tekstem, jak i z punktu widzenia samodzielnej dyscypliny naukowej, zajmującej się badaniem stopnia opanowania umiejętności czytania przez osoby uczące się języka angielskiego jako obcego. Następnie omówiono rozwój badań nad tworzeniem modeli czytania – od jednokierunkowych sposobów przetwarzania informacji typu ‘dół-góra’ i ‘góra-dół’, po modele o charakterze interakcyjnym, cechujące się selektywnym i symultanicznym trybem przetwarzania danych z tekstu, które to właśnie stanowią ramę teoretyczną dla badań przedstawionych w dalszej części dysertacji. Zaprezentowano również pojęcie leksykonu mentalnego oraz opis procesów w nim zachodzących, ze szczególnym uwzględnieniem najbardziej reprezentatywnych jego modeli podzielonych na ‘bezpośrednie’ i ‘pośrednie’. Na

tej podstawie autor formułuje własne spostrzeżenia i implikacje wynikające z unikalnej organizacji leksykonu mentalnego dla uczenia się i nauczania słownictwa fachowego, jak również przeciwstawia jego płynność i dynamiczność statycznej i skończonej naturze słownika tradycyjnego. W dalszej kolejności opisano zagadnienia dotyczące tekstów specjalistycznych, ich rozbudowanej typologii i znaczenia ich preparacji w procesie glottodydaktycznym, oraz pojęcia tak zwanej wiedzy uprzednio nabytej i jej wpływu na zrozumienie tychże tekstów, co stanowi przedmiot badań w praktycznej części rozprawy. Przedstawiono także kwestię podziału tekstów na naukowe i techniczne o wysokim, średnim i niskim stopniu ich specjalizacji, w zależności od poziomu biegłości odbiorcy i zamierzonej intencji komunikacyjnej. Ponadto, dokonano próby ukazania skomplikowanych zależności pomiędzy wcześniejszą wiedzą czytelnika a wiedzą leksykalną i fachową, co może mieć istotne znaczenie z punktu widzenia dydaktyki języków specjalistycznych.

Ostatnim, aczkolwiek kluczowym dla tematu rozprawy zagadnieniem omówionym w tym rozdziale jest pojęcie języka naukowego jako funkcjonalnej odmiany języka literackiego używanej w tekstach naukowych, cechującej się wieloma odmianami, charakterystycznymi dla określonych dziedzin wiedzy. Warto nadmienić również, że w kontekście akwizycji słownictwa specjalistycznego język ten z natury nasycony jest fachowymi terminami o ściśle zdefiniowanym znaczeniu w obrębie danej dyscypliny, co przysparza wielu problemów uczącym się języka angielskiego jako obcego, w tym także na poziomie akademickim. Szczególną uwagę zwrócono jednak na fakt, iż język naukowy funkcjonuje na trzech różnych poziomach zaawansowania, obejmujących środowisko eksperckie, szkolnictwo wyższe oraz szkoły średnie, a jego cechy dystynktywne, takie jak stosowanie form bezosobowych, strony biernej, czy formalizmu matematycznego, sprawiają, że jego manifestacje tekstowe nie pozostawiają, w przeciwieństwie do innych form wypowiedzi, swobody ich różnej interpretacji.

Rozdział drugi zawiera opis problemów i aspektów teoretycznych związanych z uczeniem się i nauczaniem słownictwa oraz prezentuje wskazówki i istotne implikacje praktyczne dla poszerzania kompetencji leksykalnych, co może posłużyć jako materiał do dalszych badań w procesie kształcenia nauczycieli języków specjalistycznych. W tym kontekście zdefiniowano pojęcie terminu jako znaku językowego przeciwstawianego wyrazom języka ogólnego i wchodzącego w zakres zainteresowań określonej dziedziny nauki, bądź działalności zawodowej człowieka. Autor szczegółowo opisuje najważniejsze cechy charakterystyczne terminów, a także ich zróżnicowaną typologię i proces powstawania, podkreślając jednocześnie, iż dzięki ciągłemu wzrostowi kultury naukowej i technicznej we

współczesnym społeczeństwie istniejąca niegdyś granica pomiędzy terminologią naukową a słownictwem języka ogólnego uległa w ostatnich latach wyraźnemu zatarciu. Następnie, proces przyswajania słownictwa przeanalizowano z punktu widzenia rozwijania sprawności językowych, zarówno receptywnych, jak i produktywnych oraz w powiązaniu z zagadnieniem roli, jaką odgrywa w nim pamięć. Na szczególną uwagę zasługują tu czynniki bezpośrednio wpływające na jakość zapamiętywania, takie jak: stopień ekwiwalencji terminów w języku rodzimym i docelowym, ich forma graficzna i struktura wewnętrzna, ćwiczenia wspomagające proces uczenia się, w tym tworzenie sieci asocjacyjnych i grupowanie haseł w ramach identycznej struktury morfologicznej. Ze względu na labilny charakter wiedzy leksykalnej i naturalną podatność ludzkiego umysłu na zapominanie, przytoczono także informacje dotyczące najbardziej optymalnych sposobów powtarzania słownictwa oraz konieczności samorozwoju i indywidualizacji programu jego nauczania.

Kolejnym omówionym zagadnieniem jest często poruszany w literaturze naukowej problem efektywnej akwizycji słownictwa podczas czytania, przedstawiony w opaciu o tradycyjne rozróżnienie pomiędzy czytaniem intensywnym a ekstensywnym, w zależności od celów uczącego się. Wyżej wymienione rozważania mają z kolei wpływ na prezentowane dalej liczne techniki wykorzystywane do opanowywania nieznanego dotąd słownictwa. Dokładnej analizie poddano technikę określania znaczenia terminów na podstawie kontekstu i innych wskazówek semantycznych oraz stosowanie glosariuszy jako pomocy dydaktycznej, co wydaje się konieczne ze względu na brak jednoznacznych wyników dotychczasowych badań w tym zakresie. Z punktu widzenia glottodydaktyki języków specjalistycznych warty odnotowania jest znaczny wzrost zainteresowania tematyką oceniania wiedzy leksykalnej oraz powstawaniem coraz to szerszego wachlarza narzędzi jego testowania, dlatego kwestie te również omówiono w tej części dysertacji.

Ostatni punkt rozdziału stanowi zagadnienie lingwistyki korpusowej, jej znaczenie i implikacje dla przyswajania słownictwa, oraz zasady sporządzania korpusów tekstowych jako wartościowego źródła wiedzy fachowej, pomocnego w pracy nauczyciela języków specjalistycznych.

Wyniki badań eksperymentalnych

Podstawę badań zaprezentowanych w rozprawie stanowią trzy eksperymenty przeprowadzone na grupie trzydziestu studentów drugiego roku Uniwersyteckiego Kolegium Kształcenia Nauczycieli Języka Angielskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Eksperymenty

przygotowano w oparciu o teksty o zróżnicowanym zakresie tematycznym, cechujące się wysokim stopniem nasycenia słownictwem ogólnonaukowym przy stosunkowo niewielkiej liczbie terminów wąskospecjalistycznych. Dobór takiego właśnie materiału badawczego wynika zarówno z tradycyjnego podziału na nauki matematyczno-przyrodnicze, humanistyczne i społeczne, jak również z konieczności zbadania różnych sposobów przekazu informacji naukowej charakterystycznych dla określonych dziedzin wiedzy wykładanych w uczelniach wyższych. W każdym z tekstów badano wpływ dwóch podstawowych czynników: prezentacji informacji związanej bezpośrednio z głównym tematem czytanego tekstu na jego zrozumienie i późniejsze odtworzenie przewodniej treści tego tekstu z pamięci oraz prezentacji słownictwa specjalistycznego zawartego w tekście, który był następnie przez studentów czytany. Na uwagę zasługuje również fakt, iż znaczenie powyższych czynników istotne jest z punktu widzenia umiejętności rozumienia tekstu na poziomie makro (całych zdań) i mikro (poszczególnych jednostek leksykalnych) oraz konstruowania mentalnej reprezentacji treści tekstu, co z kolei oparto na integracyjnych modelach czytania przedstawionych w części teoretycznej pracy. Wpływ obu wspomnianych typów prezentacji na zrozumienie każdego z tekstów oraz zawartego w nich słownictwa naukowego określono na podstawie wyników testu wielokrotnego wyboru oraz analizy streszczeń napisanych przez studentów.

Wyniki pierwszego zadania, które zawiera osiem zdań z czterema wariantami zakończeń (w tym tylko jednym poprawnym), mierzono liczbą poprawnych odpowiedzi. Rezultaty drugiego ćwiczenia natomiast - liczbą poprawnie użytych terminów. Z obliczeń statystycznych wynika, że w przypadku testu wielokrotnego wyboru, różnice między wynikami grupy A (która otrzymywała informacje relewantne względem czytanego tekstu) i grupy B (która otrzymywała informacje nirelewantne) wyniosły 0,66 w eksperymencie pierwszym, 1,07 w drugim i 0,73 w trzecim. Warto nadmienić również, iż pomimo wyraźnie lepszych rezultatów uzyskanych przez grupę A w każdym z trzech eksperymentów, wyniki obu grup w tym zadaniu wykazały tendencję wzrostową – od stosunkowo najsłabszych w przypadku tekstu pierwszego (grupa A – 3,46; grupa B – 2,80), poprzez przeciętne w tekście drugim (grupa A – 4,80; grupa B – 3,73), do najlepszych w tekście trzecim (grupa A – 5,06; grupa B – 4,33). Tak więc, przedstawione dane pokazują, że poziom trudności/specjalizacji danego tekstu zależy nie tylko od jego tematyki i uwarunkowań wewnętrznych, ale także od umiejętności czytelnika do budowania spójnej podstawy tekstu i odwołania się do swojej wiedzy nabytej, co wydaje się istotne z punktu widzenia glottodydaktyki języków specjalistycznych.

Wyniki drugiego zadania, czyli analizy przywołanych z pamięci streszczeń czytanych wcześniej tekstów, odzwierciedliły w dużej mierze rezultaty pierwszego ćwiczenia, gdzie studenci z grupy A systematycznie uzyskiwali więcej punktów niż ich odpowiednicy z grupy B. Największa różnica między grupami pod względem liczby poprawnie użytych terminów wyniosła 1,6 w eksperymencie drugim oraz odpowiednio 0,73 i 1,0 w eksperymencie pierwszym i trzecim. Podobnie jak miało to miejsce w przypadku testu wielokrotnego wyboru, i w tym zadaniu należy zauważyć wyraźną tendencję wzrostową rezultatów uzyskiwanych przez studentów. Wyjątkiem jest tu jedynie grupa B, która odnotowała minimalnie niższy wynik w eksperymencie drugim w stosunku do pierwszego. Podsumowując, na podstawie uzyskanych danych można stwierdzić, iż brak odpowiedniego zakresu wiedzy leksykalnej w kontekście akademickim i profesjonalnym jest istotną przeszkodą w procesie przetwarzania i rozumienia tekstów specjalistycznych zarówno na poziomie makro, jak i mikro. Dlatego też należy dołożyć starań, aby promować różnorodne sposoby jej akwizycji, uwzględniając indywidualne predyspozycje do przyswajania wiedzy przez uczniów.

Wnioski końcowe

Przeprowadzone badania dowodzą, iż z punktu widzenia glottodydaktyki języków specjalistycznych akwizycja słownictwa naukowego obecnego w dyskursie akademickim stanowi poważny problem. Zadaniem obligatoryjnym nauczyciela powinno być więc zarówno podnoszenie poziomu wiedzy fachowej studentów niezależnie od wybranego przez nich kierunku studiów, jak również zachęcanie do systematycznego utrwalania i powtarzania tego rodzaju leksyki dla nabywania umiejętności biegłego czytania i rozumienia tekstów specjalistycznych. Ponadto, w celu rozpoznania i łatwiejszego zrozumienia skomplikowanych zależności semantycznych właściwych dla języka naukowego, optymalnym rozwiązaniem wydaje się przyjęcie integracyjnego modelu czytania, który gwarantuje najbardziej efektywny sposób przetwarzania informacji z tekstu. Uzyskane w pracy wyniki mogą przyczynić się do podjęcia dalszych badań nad słownictwem naukowym jako obiektem analizy glottodydaktycznej oraz spowodować korzystne zmiany w sposobie nauczania naukowego języka angielskiego na studiach wyższych.